

ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΔΙΚΑ ΚΑΤΣΙΑΔΑΚΗ

ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ

Ἡ Σύμβαση τῆς Ἀλεξάνδρειας (9 Αὐγούστου 1828)

Ἡ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ μέρος μίας ἐκτενέστερης ἐρευνας ποὺ ἀφορᾷ τὰ φαινόμενα τῆς δουλείας καὶ τοῦ δουλεμπορίου, ὅπως αὐτὰ διαμορφώθηκαν στὴν Ἀνατολὴ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Ἡ ἐρευνα ἐστιάζεται σὲ δύο ἄξονες: Πρῶτον, ἐξετάζεται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ κοινωνικὲς καὶ ἐθνικὲς ομάδες τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου ἀντιμετωπίζουν τὴν αὐξηση τοῦ φαινομένου τῆς δουλείας στὴν περιοχὴ καὶ πῶς προσλαμβάνουν οἱ κοινωνίες αὐτὲς τὶς δυτικὲς ἀρχὲς τῆς ἰσότητας καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν δούλων. Δεύτερον, ἐξετάζεται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ δυτικὲς κοινωνίες ἐξάγουν τὶς νέες ἀρχὲς στὶς κοινωνίες τῆς Ἀνατολῆς¹.

Μία οὐσιώδης ὀψη τοῦ ζητήματος τῆς μεταφορᾶς τῶν δυτικῶν ἀξιῶν στὴν Ἀνατολὴ σχετίζεται μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ Διοικητῆ τῶν βρεταννικῶν ναυτικῶν δυνάμεων στὴ Μεσόγειο Edward Codrington γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση Ἑλλήνων αἰχμαλώτων ποὺ βρέθηκαν στὴν Αἴγυπτο μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, καθὼς καὶ μὲ τὴ σημασία καὶ τὶς συνέπειες τῆς Σύμβασης τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἡ Σύμβαση τῆς Ἀλεξάνδρειας (9 Αὐγούστου 1828) εἶναι μία διμερὲς συμφωνία ποὺ ὑπεγράφη

* Οἱ ἡμερομηνίες εἶναι κατὰ τὸ γρηγοριανὸ (νέο) ἡμερολόγιο, ἐκτὸς ἂν δηλώνεται διαφορετικά.

** Συντομογραφίες:

Γ.Ε.Ε.: Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος.

Γ.Ο.: Ἀρχεῖο τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, Public Record Office, Foreign Office.

Hansard: Great Britain Parliamentary Debates 3rd Series, Λονδίνο 1820-1832.

Wellington Despatches: *Despatches, Correspondence, and Memoranda of Field Marshal Arthur Duke of Wellington*, K.G. edited by his son, the Duke of Wellington, K.G., 8 τόμοι, Λονδίνο 1867-1880.

1. Τὸ σχετικὸ βιβλίο βρίσκεται στὸ στάδιο τῆς συγγραφῆς.

μεταξύ του Ναυάρχου Codrington από τη μιά και του Πασά της Αιγύπτου από την άλλη και καθόριζε τις συνθήκες αποχώρησης των στρατευμάτων του από την Πελοπόννησο. Η Σύμβαση της Αλεξάνδρειας περιλαμβάνει, εκτός των όρων της αποχώρησης των αιγυπτιακών στρατευμάτων, και όρους για την αμοιβαία απελευθέρωση αιχμαλώτων.

Το θέμα έχει ερευνηθεί πρώτος ο Απόστολος Βακαλόπουλος, στο πλαίσιο της πρωτοποριακής του μελέτης *Αιχμάλωτοι Ελλήνων κατά την Επανάσταση του 1821*². Στο ζήτημα αναφέρεται και ο Γ. Β. Νικολάου, στο πλαίσιο άρθρου του το οποίο, με βάση το Αρχείο του Ελληνικού Υπουργείου των Εξωτερικών, ερευνά κυρίως την τύχη των αιχμαλώτων που απέμειναν στην Τουρκία και την Αίγυπτο μετά το 1830³. Πιο έμπεριστατωμένη είναι η σχετική έρευνα του Αθανάσιου Πολίτη στο Αρχείο του Ελληνικού Προξενείου της Αλεξάνδρειας για την Οθωνική περίοδο⁴.

* * *

Η μελέτη των ρυθμίσεων για την απελευθέρωση αιχμαλώτων στο τέλος ενός πολέμου έχει σήμερα ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον, διότι βοηθεί στην κατανόηση σημαντικών κοινωνικών εξελίξεων. Στον ανατολικό κόσμο, στον οποίο επικρατεί το ισλαμικό δίκαιο, η έννοια του αιχμαλώτου πολέμου, όπως ισχύει στη Δύση, είναι άγνωστη. Ο αιχμάλωτος πολέμου δεν περιέρχεται στη δικαιοδοσία και μέριμνα του κράτους, αλλά αποτελεί κτήμα του στρατιώτη ή του αξιωματικού που τον συνέλαβε. Το δικαίωμα της ιδιοκτησίας νομιμοποιεί όλες τις χρήσεις που απορρέουν από αυτό⁵.

Στην περίπτωση των Ελλήνων αιχμαλώτων του πολέμου της ανεξαρτησίας, ως προς τη σύνθεση από πλευράς φύλου και ηλικίας, πρόκειται κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, για γυναίκες και παιδιά, που χρησιμοποιούνται σε οικιακές εργασίες και σε χαρέμια, και πολύ λιγότερο για άνδρες, που χρησιμοποιούνται σε κάτεργα.

Η υποδούλωση των χριστιανών, ιδιαίτερα οι περιγραφές των μαζικών συλλήψεων και πωλήσεων που συνόδευσαν την καταστροφή της Χίου και την έξοδο του Μεσολογγίου, προκάλεσαν το φιλελεύθερο και φιλόανθρωπο αίσθημα της Ευρώπης και της Αμερικής. Ο φόβος που προκαλούσε η επιδρομή του Ιμπραήμ για έποικισμό της Πελοποννήσου από Αιγυπτίους και

2. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Αιχμάλωτοι Ελλήνων κατά την Επανάσταση του 1821*, Θεσσαλονίκη 1941, σσ. 95-96.

3. Γ. Β. Νικολάου, "Πελοποννήσιοι αιχμάλωτοι του Αγώνος. Μαρτυρίες από τα Αρχεία του Ελλην. Υπ. Εξωτερικών", *Πελοποννησιακά*, τόμ. ΙΑ', σσ. 341-382.

4. Αθανάσιος Πολίτης, *Ο Ελληνισμός και η νεωτέρα Αίγυπτος*, τόμ. Α', Αλεξάνδρεια/ Αθήνα 1928, σσ. 193-202.

5. Το ζήτημα εξετάζεται διεξοδικά στην έκτενέστερη μελέτη μου.

για μεταφορά Ἑλλήνων στην Αἴγυπτο ἐμφανίζεται στὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο τὸ 1825. Ὁ φιλελληνισμὸς λαμβάνει τότε πρακτικὴ μορφή στὴν πληθώρα εἰσφορῶν μέσω τῶν φιλελληνικῶν κοιμιτᾶτων γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ Ἀγώνα καὶ τὴ σωτηρία τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐνα ρεῦμα εἰσφορῶν γιὰ τὴν ἔξαγορά Ἑλλήνων αἰχμαλώτων διοχετευόταν πρὸς τὸν Eynard. Εἶναι ὥστόσο δύσκολο νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τὴν πορεία τῶν χρημάτων αὐτῶν. Εἶναι πιθανό, ἀλλὰ ὄχι σαφές γιὰ παράδειγμα, ὅτι μὲ αὐτὰ τὰ χρήματα ἀγοράσθηκαν ἀπὸ χριστιανούς τῆς Αἰγύπτου δύο ἀγόρια ἡλικίας 9 καὶ 10 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀνατράφηκαν δαπάναις τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου Λωζάννης⁶. Ἀλλὰ ἡ κινητοποίηση δὲν ἀπέδωσε θεαματικά. Ὅχι μόνο τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ συγκέντρωση χρημάτων γιὰ τὴν ἔξαγορά χριστιανῶν ἦταν πολὺ λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι γιὰ τὶς πιεστικὲς ἀνάγκες ἐξοπλισμοῦ καὶ μισθοδοσίας τῶν μαχητῶν⁷, ἀλλὰ εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἔστω καὶ αὐτὴ ἡ μικρὴ χρηματικὴ συνδρομὴ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό.

Γιὰ παράδειγμα, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Καποδίστριας ἐπιδόθηκε σὲ μία μεγάλῃς ἔκτασης κινητοποίηση γιὰ τὴν οἰκονομικὴ στήριξη τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ζήτησε νὰ τοῦ δοθοῦν τὰ χρήματα ποὺ ἡ ρωσικὴ φιλανθρωπία εἶχε συγκεντρώσει τὸ 1824 σὲ τράπεζα τῆς Ὁδησσοῦ γιὰ τὴν ἔξαγορά αἰχμαλώτων⁸. Τὰ χρήματα αὐτά, 380.000 ρούβλια, ἀποτέλεσαν μέρος τοῦ ποσοῦ ποὺ συγκεντρώσε ὡς ἐγγύηση τοῦ δανείου ποὺ διαπραγματευόταν⁹.

Στὴν περίπτωση τῶν αἰχμαλώτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, δὲν πρόκειται γιὰ μία διαδικασίαν ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων, ἀλλὰ γιὰ μία ἄτυπη διαδικασίαν, στὴν ὁποία, ὅπως θὰ δοῦμε, συνυπάρχουν ἡ ἀνταλλαγή, ἡ ἀπελευθέρωση, ἡ ἔξαγορά καὶ ἡ δραπετεύση. Παρατηρεῖται μία διαδικασίαν μικτὴ ἡ ὁποία συμπλέκεται μὲ ἓνα πρῶμο στάδιο τῶν ἐξελίξεων γιὰ τὴν κατάργηση τῆς δουλείας στὴν Ἀνατολή.

Μὲ τὴν ἄφιξη τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια στὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁργάνωση τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τὴν ἐπίμονη μέριμνά του γιὰ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς χώρας καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν θυμάτων τοῦ Ἀγώνα, ἡ ἀνταλλαγή αἰχμαλώτων ἔγινε ζήτημα προτεραιότητας. Ἡ κυ-

6. Γ.Ε.Ε., τόμ. Β', ἀρ. 80, Αἴγινα, 26 Νοεμβρίου 1827 (π.ῆ.).

7. Δέσποινα Θέμελη-Κατηφόρη, *Το γαλλικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ελλάδα στὴν περίοδο τοῦ Καποδίστρια (1828-1831)*, Ἀθήνα 1985, σ. 33.

8. Ἰ. Καποδίστριας πρὸς Πάλεν, Πετρούπολη, 6 Ἰουλίου 1827 (π.ῆ.). Ἰ. Καποδίστριας πρὸς Νεσελρόδ, Πετρούπολη, 15 Ἰουλίου 1827 (π.ῆ.), Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας, *Ἐπιστολαί*, ἐπιμ. Ε. Α. Bétand, μετάφρ. Μ. Γ. Σχινᾶ, τόμ. Α', Ἀθήνα 1841, σσ. 117 καὶ 125.

9. Ἰ. Καποδίστριας πρὸς Εὐνάρδο, Παρίσι, 26 Σεπτεμβρίου 1827 (π.ῆ.), Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας, *δ.π.*, τόμ. Α', σ. 177.

βερνητική προσπάθεια μετατοπίζεται από τη διαδικασία της εξαγοράς δούλων στη νομότυπη διαδικασία της ανταλλαγής αιχμαλώτων. Κάποιες ανταλλαγές αιχμαλώτων είχαν ήδη πραγματοποιηθεί από το 1825 με τη μεσολάβηση του Βρεταννού πλοιάρχου G.W.Hamilton. Ο ίδιος ο Hamilton απελευθέρωσε και αποβίβασε στην Αίγινα στα τέλη Οκτωβρίου 1827 όσους αιχμαλώτους διασώθηκαν από τα πλοία των Συμμάχων κατά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου¹⁰.

Στα πρώτα μέτρα του Καποδίστρια περιλαμβάνονταν οδηγίες για τη συγκέντρωση των Αιγυπτίων και Τούρκων αιχμαλώτων στο Ναύπλιο με σκοπό την ανταλλαγή τους¹¹. Το μέτρο απέφερε σε πρώτο στάδιο την ανταλλαγή με Έλληνες αιχμαλώτους από τη Μεθώνη, κυρίως γυναίκες, παιδιά, αλλά και λίγους άνδρες¹². Ταυτόχρονα ωστόσο δεν έπαυσε η λαθραία μεταφορά δούλων από τα αιγυπτιακά στρατεύματα που βρίσκονταν στην Πελοπόννησο προς την Αλεξάνδρεια¹³.

* * *

Κατά περίεργο τρόπο, στη βρεταννική πρωτεύουσα το ζήτημα των χριστιανών αιχμαλώτων που μετήχθησαν στην Αίγυπτο ως δούλοι έλαβε δυσανάλογες πολιτικές διαστάσεις με αφορμή την τύχη του Ναυάρχου Codrington μετά την καταστροφή του τουρκο-αιγυπτιακού στόλου στη ναυμαχία του Ναυαρίνου. Ο Codrington θεωρήθηκε αποκλειστικά υπεύθυνος για την εξέλιξη αυτή. Όπως είναι γνωστό, μετά την αρχική άμηχανία για το συμβάν, όταν η Βρεταννική Κυβέρνηση βεβαιώθηκε ότι η Πύλη, και κυρίως ο Μεχμέτ Αλή, δεν θα εκτόνωναν την όργη τους στις πολυμελείς βρεταννικές εμπορικές παροικίες στα λιμάνια της Αυτοκρατορίας, και ιδιαίτερα

10. Γ.Ε.Ε., τόμ. Β', αρ. 72, Αίγινα, 29 Οκτωβρίου 1827 (π.ή.).

11. Γ.Ε.Ε., τόμ. Γ', αρ. 17, Αίγινα, 10 Μαρτίου 1828 (π.ή.), Έγκύκλιος εις τας επαρχίας, αρ. 608, Πόρος, 4 Μαρτίου 1828 (π.ή.):

Αίτιον φιλανθρωπίας και πολιτικής υπαγορεύει την Κυβέρνησιν να σᾶς διατάξη διά να συνάξετε όλους τοὺς εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην διεσκορπισμένους Ἀραβας καὶ λοιποὺς αἰχμαλώτους Τούρκους, καὶ να τοὺς ἀποστείλετε εἰς Ναύπλιον ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιαν τοῦ ἐκεῖ προσωρινοῦ διοικητοῦ, ὅστις ἔχει τὰς περὶ τούτου ἀναγκαίας διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Κυβέρνησις ἐλπίζει, ὅτι ἡ προαίρεσις ἐκ μέρους τῶν ἐχόντων αὐτοὺς θέλει προλάβει πᾶν βίαιον μέσον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ φιλανθρώπου καὶ πολιτικοῦ τούτου σκοποῦ, ἀφορῶντος τὴν δι' ἀλλαγῆς ἐλευθέρωσιν ὁμογενῶν μας.

Ἡ διατύπωση δηλώνει ὅτι ὑπῆρχαν ἀκόμη «αἰχμάλωτοι» σὲ χέρια ἐλλήνων ιδιωτῶν. Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀντικείμενὸ τῆς ἐκτενοῦς μελέτης μου.

12. Γ.Ε.Ε., τόμ. Γ', αρ. 23, Αίγινα, 4 Ἀπριλίου 1828 (π.ή.) καὶ αρ. 25, Αίγινα, 11 Ἀπριλίου 1828 (π.ή.).

13. J. Barker πρὸς Codrington, αρ. 15, Ἀλεξάνδρεια, 8 Μαΐου 1828, F.O. 78/170.

στις πόλεις της Αιγύπτου, τὰ πράγματα ἡρέμησαν καὶ ἡ Βρεταννικὴ Κυβέρνηση ἔστρεψε τὴν προσοχή της στὴν ἐφαρμογὴ τῆς Συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου 1827 γιὰ τὴ ρύθμιση τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, χωρὶς ὥστόσο τὴν ἀναμενόμενη ἀποφασιστικότητα. Ἀμφιταλαντευόταν ἀνάμεσα στὶς προσπάθειές της νὰ ἀναχαιτίσει τὴ φιλοπόλεμη Ρωσία καὶ στὴν ἀνάγκη λήψης μέτρων πίεσης πρὸς τὴν Πύλη. Τὸ Λονδίνο ἀδρανοῦσε στὸ μέσο μιᾶς παρατεταμένης κυβερνητικῆς κρίσης καὶ ὁ Codrington ἀδρανοῦσε στὴ Μάλτα, μάταια περιμένοντας ὁδηγίες. Ἡ ἀνάθεση τῆς Κυβέρνησης στὸ Δούκα τοῦ Wellington στὶς ἀρχές τοῦ 1828 δὲν ἔθεσε τέλος οὔτε στὴν πολιτικὴ κρίση οὔτε στὴν ἀδράνεια γύρω ἀπὸ τὴ Συνθήκη τῆς 6ης Ἰουλίου¹⁴. Κινητήρια δύναμη τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Wellington ἦταν ἡ βαθεῖα του δυσπιστία ἀπέναντι στὴ Γαλλία καὶ τὴ Ρωσία. Στὸ Παρίσι ἡ νέα Κυβέρνηση Martignac προωθοῦσε αὐτοδύναμη ἀνάμειξη τῆς Γαλλίας στὴν Ἀνατολὴ ὑποδαυλίζοντας τὴν ἀγγλικὴ δυσπιστία¹⁵. Πρόθεση τοῦ Wellington ἦταν ἡ ἀκύρωση τῆς πολιτικῆς τοῦ George Canning καὶ ἡ ἐνεργοποίηση τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης τῆς 4ης Ἀπριλίου 1826¹⁶. Ἡ δυσμένειά του πρὸς τὸν Codrington φάνηκε ἤδη ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ θρόνου, ὅταν ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου χαρακτηρίστηκε ἀτυχὲς γεγονός (untoward event). Ὡστόσο παρὰ τὴν κριτικὴ, στὴ συζήτηση ποὺ ἀκολούθησε στὴ Βουλὴ κανεὶς ὁμιλητὴς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιπλήξει προσωπικὰ τὸν Codrington.

Κατὰ τὶς παραμονές τῆς ἐκρηξῆς τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ σὲ μία περίοδο, ὅπου στὴν Κυβέρνηση ἐπικρατοῦσαν πολιτικὲς δυνάμεις ποὺ ἐπιδίωκαν τὴν περιοριστικότερη δυνατὴ ἐφαρμογὴ τῆς Συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου¹⁷, καὶ ποὺ ἀντιτίθεντο στὴν προοπτικὴ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας, ὁ Wellington ἀπρακτοῦσε καὶ ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου εἶχε ἀνασταλεῖ. Μὲ τὴν κήρυξη τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου στὶς 26 Ἀπριλίου 1828, ὁ ρόλος τῆς Ρωσίας στὴν ὑλοποίηση τῆς Συνθήκης ἐξουδετερώθηκε τελείως. Ὁ Wellington ἔμεινε ἀντιμέτωπος μὲ τὴ Γαλλικὴ Κυβέρνηση, ἡ ὁποία στὸ ἐλληνικὸ ζήτημα ἐπέμενε σὲ δραστικότερη ἀνάμειξη: εὐρύτερα σύνορα καὶ ἀπο-

14. Sir Edward Codrington, *Memoirs*, ἐπιμ. Lady Bouchier, Λονδίνο 1875, σσ. 404-405. Γιὰ μία ἀπὸ τὶς διαυγέστερες ἀναλύσεις τῆς βρεταννικῆς πολιτικῆς μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, βλ. C. W. Crawley, *The Question of Greek Independence*, Cambridge 1930, σσ. 92-97.

15. Γιὰ τὴν ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας, βλ. Δέσποινα Θέμελη-Κατηφόρη, ὁ.π., σσ. 49-50.

16. Wellington πρὸς Bathurst, Longshawe, 26 Αὐγούστου 1827· Ellenborough πρὸς Wellington, Λονδίνο, 15 Ἰανουαρίου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σσ. 105, 193.

17. Ὑπόμνημα Wellington, 4 Ἀπριλίου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σ. 334.

στολή έκστρατευτικοῦ σώματος για τὴν ἐκκένωση τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τὰ ἐχθρικά στρατεύματα¹⁸.

Γιὰ λόγους ποὺ θὰ γίνουν σαφέστεροι παρακάτω, στὰ τέλη Μαΐου, ὁ Wellington ἀφ' ἐνὸς σκλήρυνε τὴ στάση του, ἀφ' ἑτέρου ἔγινε πιὸ ἀποφασιστικός. Καὶ τότε ξαφνικά, ὀκτῶ μῆνες μετὰ τὴ ναυμαχία, ὁ Codrington ἀνακαλεῖται. Ἦταν μιὰ ἐνέργεια, γιὰ τὴν ὁποία οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Codrington οὔτε κανένας ἄλλος μπόρεσε νὰ δώσει ἐπαρκῆ ἐξήγηση. Ἡ καλύτερη ἐξήγηση, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν πηγῶν, εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ἀκομψο ξεκαθάρισμα κομματικῶν λογαριασμῶν ἀπὸ τὰ κατώτερα τῶν περιστάσεων κυβερνητικὰ σχήματα ποὺ ἐπικράτησαν στὴ βρεταννικὴ πολιτικὴ σκηνὴ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ George Canning στὶς 8 Αὐγούστου τοῦ 1827.

Ἐνορχηστρωτὴς τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Codrington ἦταν ὁ δραστήριος καὶ εὐερέθιστος Λόρδος Ellenborough, συνεργάτης τοῦ Πρωθυπουργοῦ Λόρδου Wellington, καὶ ἰδιαίτερος Γραμματέας τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου¹⁹ μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ἐξωτερικὲς ὑποθέσεις. Στὶς ἀρχὲς Μαρτίου 1828, ἡ Βρεταννία συγκλονίσθηκε ἀπὸ ἀλληλοσυμπληρούμενες πληροφορίες, ὅτι στὰ τέλη Δεκεμβρίου ἔφτασαν στὴν Ἀλεξάνδρεια μὲ τὰ ἀπομεινάρια τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου 5.500 γυναικόπαιδα σὲ ἄθλια κατάσταση —“wretched Greek slaves” τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Βρεταννὸς Πρόξενος J. Barker— ποὺ «διωχετεύθηκαν στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀλεξάνδρειας»²⁰. Ὅλες οἱ ἀγγλικὲς πηγὲς χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρο “slaves” καὶ ὄχι “captives” ἢ “war prisoners”.

Ὁ Codrington εἶχε μόλις κατορθώσει νὰ ξεπεράσει τὶς κατηγορίες τῆς κυβερνητικῆς παράταξης γιὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου²¹. Ἀλλὰ ἡ εἶδηση τῆς μαζικῆς μεταφορᾶς τῶν δούλων στὴν Ἀλεξάνδρεια ἔδωσε νέο πρόσχημα στοὺς ἀντιπάλους του: Σὲ μία χώρα, ὅπου τὸ κίνημα κατὰ τῆς δουλείας βρισκόταν στὸ ἀπόγειό του, ἡ κατηγορία ἀκόμη καὶ τῆς ἀκούσιας συνέργειας στὴ μεταφορὰ τῶν γυναικόπαιδων γιὰ πώληση σὲ σκλαβοπάζαρα θὰ δικαιολογοῦσε τὴν ἀποπομπὴ ἀκόμη καὶ ἐνὸς ἡρωϊκοῦ Ναυάρχου. Στὶς 6 Μαρτίου ὁ Ὑπουργὸς Πολέμου Palmerston προκάλεσε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο τονίζοντας ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσή τους ἦταν ζήτημα ἐθνικοῦ κύρους γιὰ τὴν Ἀγγλία. Βέβαια, ἐλάχιστοι συνάδελφοί του συμμερίζονταν τὶς θέσεις του. Ὅπως καὶ στὰ ἄλλα ζητήματα, στὴν πρόταση Palmerston γιὰ βρεταννικὴ πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων ἡ Κυβέρνηση ἦταν διχα-

18. Ἡ Γαλλία ἐτοιμαζόταν μυστικά γιὰ τὴν ἐκστρατεία ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1828. Δέσποινα Θέμελη-Κατηφόρη, ὁ.π., σ. 50.

19. Ἀπόδοση τοῦ βρεταννικοῦ ἀξιώματος Lord Privy Seal.

20. J. Barker πρὸς Dudley, ἀρ. 6, Ἀλεξάνδρεια, 29 Δεκεμβρίου 1827, F.O. 78/160.

21. Sir Edward Codrington, ὁ.π., σσ. 408-410.

σμένη ανάμεσα στους όπαδούς και στους πολέμιους της πολιτικής του G.Canning. Όπως γλαφυρά αφηγείται στο ήμερολόγιό του ο Palmerston,

The Duke received the proposition coldly; Aberdeen treated the matter as a thing we had no right to interfere with; Bathurst, as the exercise of a legitimate right on the part of the Turks; and Ellenborough as rather a laudable action²².

Στις 9 ο Ellenborough αποφάνθηκε ότι ο Codrington, ως υπαίτιος της μεταφοράς των δούλων, έπρεπε να ανακληθεί²³. Μάταια ο Codrington υπερασπίστηκε τον έαυτό του πεισματικά με μακροσκελή ύπομνήματα. Όταν ο Ellenborough αναγκάστηκε να παραδεχθεί ότι ή επίσημη κατηγορία ήταν προσχηματική, αποφάσισε ότι ή ανάκληση του Codrington αποτελούσε τετελεσμένο γεγονός για τó όποιο ή Κυβέρνηση δέν ώφειλε εξηγήσεις²⁴.

Η περιπέτεια των Έλλήνων αιχμαλώτων από την Πελοπόννησο διογκώθηκε πρόσκαιρα στην επίσημη βρεταννική αλληλογραφία μόνο για να χρησιμοποιηθεί ως ανίσχυρο πρόσχημα για την ανάκληση του Ναυάρχου Codrington. Τó πρόσχημα αυτό εγκαταλείφθηκε όταν ο ίδιος ο ένορχηστρωτής της ανάκλησης Λόρδος Ellenborough αναγκάστηκε να όμολογήσει ότι ή κατηγορία για αμέλεια του Codrington στο ζήτημα της μεταφοράς των αιχμαλώτων ήταν αστήρικτη²⁵.

* * *

Άνεξάρτητα από την τύχη του Ναυάρχου Codrington, ούτως ή άλλως ή Κυβέρνηση ήταν μέν διατεθειμένη να ασκήσει πίεση για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων, αλλά όχι να υίοθετήσει δραστικά μέτρα. Όταν τó ζήτημα τέθηκε για πρώτη φορά στο ύπουργικό Συμβούλιο στις αρχές Μαρτίου, είχε συμφωνηθεί ότι ή Κυβέρνηση θα προσπαθούσε να επαναπατρίσει τούς «δούλους» αυτούς χωρίς να χρησιμοποιηθεί «τόνος απειλής πολέμου»²⁶.

Ο Codrington δέχθηκε άμέσως άυστηρή επίπληξη για την αδυναμία του να αποτρέψει τή μεταφορά²⁷. Τó ζήτημα θα έμενε εκεί αν δέν πίεζε ό

22. Henry Lytton Bulwer, *The Life of Henry John Temple, Viscount Palmerston*, τόμ. Α', Λονδίνο 1871, σσ. 291-292.

23. Lord Ellenborough, *Political Diary, 1828-1830*, Λονδίνο 1881, τόμ. Α', σσ. 48-49.

24. «He will be recalled without reasons assigned». Ellenborough, *δ.π.*, σ. 102. Βλ. τή σχετική αλληλογραφία στο *Wellington Despatches*, τόμ. Ε', Λονδίνο 1873, σσ. 1-30.

25. Ellenborough, *δ.π.*, σσ. 102, 289.

26. J. Barker πρós Dudley, αρ. 6, Άλεξάνδρεια, 29 Δεκεμβρίου 1827, F.O. 78/160. Ellenborough, *δ.π.*, σ. 48. Henry Lytton Bulwer, *δ.π.*, σ. 231.

27. Dudley πρós Codrington, Foreign Office, 18 Μαρτίου 1828, F.O. 78/182.

Palmerston καὶ ἂν δὲν ἐξεγειρόταν τὸ Βρεταννικὸ Κοινοβούλιο²⁸. Ὁ Wellington ἀναγκάστηκε νὰ διαμηνύσει στὸν Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ μέσω τοῦ Codrington καὶ μέσω τοῦ Barker, ὅτι ἂν ἤθελε νὰ ὑπολογίζει στὴν εὐνοια τῆς Βρεταννικῆς Κυβέρνησης, ἔπρεπε νὰ ἀπελευθερώσει τοὺς αἰχμαλώτους. Ὁ Palmerston ἐπέμεινε ὅτι οἱ Αὐγύπτιοι ἔπρεπε νὰ καταλάβουν ὅτι ἂν δὲν παρέδιδαν τοὺς δούλους, ὁ στρατός τους θὰ παρέμενε ὁμηρος στὴν Πελοπόννησο. Ὡστόσο οἱ ὁδηγίες πὺν στάλθηκαν πρὸς τὸν Codrington ἦσαν ἥπιες: ἐπρόκειτο γιὰ παράκληση καὶ ὄχι γιὰ ὄρο πὺν συναρτιόταν μὲ τὴ συμμαχικὴ διευκόλυνση τῆς μεταφορᾶς τοῦ Ἰμπραήμ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο²⁹.

Στὰ τέλη Μαΐου, ἀποχώρησαν ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καὶ οἱ τελευταῖοι ὑποστηρικτὲς τῆς πολιτικῆς τοῦ George Canning³⁰. Τότε ἀκριβῶς ὁ Wellington κάνοντας στροφὴ 180°, ἔγινε ἔνθερος ὑποστηρικτὴς τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐνεργητικότερης ἀνάμειξης στὴ λύση τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ὁ λόγος πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στοὺς πάγιους φόβους τοῦ Πρωθυπουργοῦ: τὴν αὐξηση τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς. Κινητοποιήθηκε γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ γαλλικὴ πίεση γιὰ ἐνεργητικότερη ἀνάμειξη καὶ ἰδιαίτερα γιὰ ἀποστολὴ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Πελοπόννησο, καὶ ἀπὸ τὸ φόβο μήπως μετὰ τὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο ἡ Ρωσία ἐπιβάλλει τὴ δικὴ της λύση στὸ ἑλληνικὸ ζήτημα³¹.

Στις 5 Ἰουνίου ἔφυγε γιὰ τὴ Μάλτα μὲ πρωτοφανῆ ἀμηχανία καὶ νευρικότητα ἡ ἐπιστολὴ ἀνάκλησης τοῦ Codrington³². Ὁ Codrington τελικὰ ἀνακλήθηκε ἀπὸ τὸ Foreign Office μὲ τὴν ἀόριστη δικαιολογία ὅτι «παρερμήνευσε τὶς ἀπόψεις καὶ προθέσεις» τῆς Κυβέρνησης, εἰδικὰ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς μεταφορᾶς δούλων στὴν Ἀλεξάνδρεια. Συγκεκριμένα κατηγορήθηκε ὅτι δὲν ἐφάρμοσε τὶς ὁδηγίες τῆς 8ης Φεβρουαρίου τοῦ 1826 πρὸς τὸν προκάτοχό του. Ἦταν σαφὲς καὶ στὸν ἴδιο τὸν Codrington ὅτι ἡ δικαιολογία

28. Συνεδρίες 24ης Μαρτίου καὶ 3ης Ἀπριλίου 1828, *Hansard*, σσ. 1301, 1438.

29. Henry Lytton Bulwer, *δ.π.*, σ. 293. Huskisson πρὸς Codrington, Colonial Office, 6 Ἀπριλίου 1828, F.O. 78/175.

30. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Ὑπουργὸς Ἀποικιῶν Huskisson, ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐμπορίου Charles Grant καὶ ὁ Ὑπουργὸς Πολέμου Palmerston. Henry Lytton Bulwer, *δ.π.*, σ. 216. Γιὰ τὴ δυσπιστία τῆς ομάδας αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴ τοῦ Wellington στὸ ἑλληνικὸ ζήτημα, βλ. Henry Lytton Bulwer, *δ.π.*, σ. 226.

31. Ὑπόμνημα Wellington, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σσ. 424-425. Wellington πρὸς Peel, Λονδίνο, 4 Μαΐου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σσ. 425-426. Βλ. καὶ Henry Lytton Bulwer, *δ.π.*, σ. 290.

32. *Wellington Despatches*, τόμ. Ε', Λονδίνο 1873, σσ. 5-7. Ellenborough, *δ.π.*, σσ. 135-138, 158.

ήταν σαθρή. Οί οδηγίες αυτές του 1826 δέν αναφέρονταν σέ μέτρα γιά παρεμπόδιση τῆς μεταφορᾶς δούλων, ἀλλά μόνο στήν ἀπόσπαση ἀπό τόν Ἰμπραήμ μιᾶς σαφοῦς δέσμευσης ὅτι δέν θά προέβαινε σέ μαζικό ἐκπατρισμό τῶν χριστιανῶν τῆς Πελοποννήσου καί σέ ἐποικισμό τῆς χώρας μέ Ἀραβες. Ὁ Codrington ἐπέμεινε ὅτι ἀκόμη καί ἂν εἶχε σχετικές οδηγίες, ἀκόμη καί ἂν εἶχε ἐπαρκεῖς ναυτικές δυνάμεις γιά ἀστυνόμευση τῆς περιοχῆς, ἡ ἐπιβολή νηοψίας θά ὀδηγοῦσε σέ νέες ἐχθροπραξίες³³.

Τόν κίνδυνο πολεμικῆς ἀνάφλεξης, πού φοβόταν τώρα ὁ Codrington, φαίνεται ὅτι εἶχε παύσει νά φοβᾶται ὁ Wellington. Γιά νά ἐξουδετερώσει τήν ἐπιδίωξη τῆς Γαλλίας νά ἀναλάβει τήν πρωτοβουλία, ἔπρεπε νά εὐθυγραμμισθεῖ μαζί της. Οἱ σχετικές οδηγίες πού εἶχε ἐπίμονα ζητήσῃ ὁ Codrington, δόθηκαν στόν ἀντικαταστάτη του Sir Pulteney Malcolm καί στό Γάλλο συνάδελφό του:

... lose no time in signifying to Ibrahim Pasha that he has positive orders not to permit the continuance of such outrages; and in the event of any such captives being found by him *in any ships which he may have occasion to visit, he will take the necessary steps for liberating them*, and sending them to any part of Greece not in possession of their enemies, to which they can be forwarded with the least inconvenience to the public service; and subject to this consideration, consulting, as far as possible, the wishes of the captives themselves, and those of the local Govt. of Greece³⁴.

Οἱ συμμαχικές αυτές οδηγίες τῆς 23ης Ἰουνίου 1828 ἀποτελοῦν σαφὴ στροφή τῆς συμμαχικῆς πολιτικῆς. Εἶναι ἡ πρώτη ἐνεργὸς ἐπέμβαση γιά τήν καταπολέμηση τοῦ δουλεμπορίου στή Μεσόγειο. Οἱ Ναύαρχοι ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα νά διατάσσουν νηοψία σέ πλοῖα ἀδιακρίτως σημαίας, μέ σκοπὸ

33. Codrington πρὸς Croker, ἀρ. 105, H.M.S. Asia, Κέρκυρα, 24 Ἰουνίου 1828· Codrington πρὸς Croker, ἀρ. 109, H.M.S. Asia, ἐν πλῶ, 11 Ἰουλίου 1828, F.O. 78/173. Τὸ ζήτημα τῆς ὑπογραφῆς συνθήκης γιά ἄσκηση δικαιώματος νηοψίας σέ σημαῖες μὴ ἐμπολέμων κρατῶν ἦταν ἓνα ἐξαιρετικὰ σύνθετο ζήτημα διεθνῶν σχέσεων, τὸ ὁποῖο εἶχε προκύψει κατὰ τὶς προσπάθειες γιά τήν καταπολέμηση τοῦ δουλεμπορίου, ἀλλὰ στὸ ὁποῖο δέν εἶχαν κατορθώσει νά συμφωνήσουν τὰ Δυτικὰ κράτη. Τὸ ζήτημα αὐτὸ καθὼς καὶ παρατηρήσεις γιά τὴ στάση τῶν Δυνάμεων ἀπέναντι στὶς ἡγεμονίες τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ στήν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἀφ' ἑτέρου ἀποτελοῦν ἀντικείμενο τῆς ἐκτενέστερης μελέτης μου.

34. Aberdeen πρὸς Lord High Admiral, Foreign Office, 23 Ἰουνίου 1828, F.O. 78/173. Ὑπογράμμιση δική μου.

τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση Ἑλλήνων αἰχμαλώτων τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ³⁵.

Ὡς τότε οἱ συμμαχικοὶ στόλοι δὲν εἶχαν ἐπιδείξει ἰδιαίτερη δραστηριότητα γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση δούλων, οὔτε καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Πελοποννήσου³⁶.

Οἱ ὁδηγίες τῆς 23ης Ἰουνίου ἦσαν προῖόν τῆς γαλλικῆς πίεσης καὶ τῆς νέας βρετανικῆς αποφασιστικότητας. Παρότι πολέμιος τῆς πολιτικῆς τοῦ G.Canning, ὁ Wellington τελικὰ καὶ μὲ παλινωδίες ἐφάρμοσε τὴν πολιτικὴν του. Καὶ μὲ τὴ Ρωσία νὰ ἔχει ἀναστείλει τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση, λόγω τοῦ δικοῦ της πολέμου μὲ τὴν Πύλη, ἦταν ἀναγκασμένος νὰ συμπλεύσει μὲ τὴ Γαλλία: Ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ἐπαναλειτούργησε στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου καὶ στὶς 19 ἐνέκρινε τὴ γαλλικὴ πρόταση γιὰ ἀποστολὴ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὴν Πελοπόννησο.

Τὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἰμπραήμ ἀνέλαβαν οἱ διοικητὲς τῶν συμμαχικῶν ναυτικῶν δυνάμεων στὴ Μεσόγειο. Ὁ Codrington εἶχε λάβει τὴν εἶδηση τῆς ἀνάκλησής του στὴν Κέρκυρα στὶς 21 Ἰουνίου, ἀλλὰ παρέμεινε στὴν περιοχὴ γιὰ νὰ συμμετάσχει στὸ γαλλοβρετανικὸ ἀποκλεισμὸ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης καὶ στὸν ἐξαναγκασμὸ τοῦ Ἰμπραήμ Πασᾶ σὲ ἀποχώρηση. Τὸ ζήτημα ἀποτέλεσε ἀντικείμενο τῆς διάσκεψής τους μὲ τὸν Ἰμπραήμ στὶς 6 Ἰουλίου. Στὸ μεταξύ, γιὰ τὸ μέτρο τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν αἰχμαλώτων, οἱ ναύαρχοι οὐδεμία περαιτέρω ὁδηγία εἶχαν λάβει ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τους. Τὸ μόνο ποὺ εἶχε λάβει προσωπικὰ ὁ Codrington, σὲ ἰδιαίτερη συνάντησή του μὲ τὸν Καποδίστρια στὴ Ζάκυν-

35. Ἡ ἐπίθεση τοῦ Ναυάρχου Λόρδου Exmouth ἐναντίον τοῦ Ἀλγερίου γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση χιλίων καὶ πλέον χριστιανῶν δούλων τὸ 1816 ἀποδεικνύει μὲν τὴ ναυτικὴ παντοδυναμία τῆς Βρεταννίας, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μεμονωμένο γεγονός χωρὶς εὐρύτερη πολιτικὴ σημασία. Βλ. πιὸ πάνω σημ. 33.

36. Ὁ συμμαχικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ποὺ βασίστηκε στὴ συνθήκη τῆς 6ης Ἰουλίου παρουσίασε πολλὰς δυσκολίες στὴν ἐφαρμογὴ του κυρίως ἐπειδὴ οἱ διαθέσιμες ναυτικὲς δυνάμεις ἦσαν ἀνεπαρκεῖς ἰδιαίτερα τὴ χειμερινή περίοδο καὶ δεύτερον γιὰ τὴ νηοψία σὲ οὐδέτερα ἐμπορικὰ πλοῖα, κυρίως αὐστριακά, ἐνέπλεκε τοὺς Συμμάχους σὲ ἀνεπιθύμητη διένεξη μὲ τὶς οὐδέτερες Δυνάμεις. Ἀκριβὴ περιγραφὴ τῶν κινήσεων τῶν συμμαχικῶν ναυτικῶν δυνάμεων σὲ ἐφαρμογὴ τῶν ὁδηγιῶν τους μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, βλ. R. C. Anderson, *Naval Wars in the Levant, 1559-1853*, Liverpool 1952, σσ. 537-543. Ἐξαίρεση ἴσως μοναδικὴ ἀποτελεῖ ἡ σύλληψη ἀπὸ ρωσικὴ φρεγάτα μιᾶς αἰγυπτιακῆς κορβέτας ποὺ παραβιάζοντας τὸν ἀποκλεισμὸ μετέφερε στὴν Ἀλεξάνδρεια Ἀραβες ἀσθενεῖς καὶ 28 χριστιανοὺς δούλους. (Γ.Ε.Ε., τόμ. Γ', ἀρ. 33, Αἴγινα, 9 Μαΐου 1828 π.ή.). Ἡ αἰγυπτιακὴ κορβέτα μὲ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὰ μέλη τοῦ πληρώματος ἐστάλησαν στὴν Αἴγινα στὸ Ναύαρχο Heyden.

θο, ήταν μία προφορική παράκληση του Κυβερνήτη³⁷. Κατόπιν τούτου και μόνον, κατά τη διάσκεψη, με έντολή του Codrington, ο παρευρισκόμενος Βρεταννός μοίραρχος Campbell επενέβη για να δηλώσει ότι η αποχώρηση δεν μπορούσε να γίνει

... until sufficient guarantee had been given both by himself and the Pasha of Egypt, for the restitution of the Greeks in slavery, as well those who had been conveyed to Egypt, as those that were in the Morea, as the instructions of the British Commodore did not authorize him to complete any negotiation without this being agreed upon.

Ο Ίμπραήμ αδυνατούσε να δεχθεί τον όρο της απελευθέρωσης των δούλων, διότι αντέκειτο στη θρησκεία και τα έθιμα και αποτελούσε απειλή για την κοινωνική γαλήνη της χώρας του. Και ο De Rigny κατόρθωσε μόνο να τον δεσμεύσει με πρωτόκολλο να αποχωρήσει, μόλις οι Σύμμαχοι που είχαν επιβάλει αποκλεισμό επέτρεπαν την άφιξη του αιγυπτιακού στόλου από την Αλεξάνδρεια στο Ναυαρίνο³⁸.

Το Πρωτόκολλο της 6ης Ιουλίου αποτέλεσε τη βάση των περαιτέρω ενεργειών. Στις 25 Ιουλίου οι τρεις ναύαρχοι συμφώνησαν για τα μέτρα που θα χρησιμοποιούσαν για να επισπεύσουν την αποχώρηση του Ίμπραήμ και ανέθεσαν στον Codrington να πάει στην Αλεξάνδρεια για την εφαρμογή αυτών των μέτρων³⁹.

Εκεί τις πιέσεις προς τον Μεχμέτ Αλή είχε αναλάβει κυρίως ο Γενικός Πρόξενος της Γαλλίας Drovetti. Η Γαλλία είχε αναγάγει το ζήτημα της εξαγοράς των δούλων σε μείζον ήθικό και πολιτικό ζήτημα στην προσπάθεια για αύξηση της επιρροής της στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο αυτό η κυβέρνηση ανέθεσε την εξαγορά Ελλήνων χριστιανών σε ειδική αποστολή, αποτελούμενη από τον Κόμητα de St. Leger, ύπασπιστή του Στρατηγού Marmont και αδελφό του ύπουργου των Ναυτικών, και τον Louis Gross, υπάλληλο του Υπουργείου των Εξωτερικών. Η αποστολή εφοδιάστηκε με χρήματα για την εξαγορά 2.000-3.000 αιχμαλώτων⁴⁰.

37. Ν. Δραγούμης, *Ιστορικοί Αναμνήσεις*, έκδ. Γ', Αθήνα 1925, τόμ. Α', σσ. 133-135.

38. Δύο ύπομνήματα του Gregory και των Heyden, De Rigny και P.Campbell, Μεθώνη, 6 Ιουλίου 1828, F.O. 78/174.

39. Πρακτικό των Heiden, De Rigny και Codrington, Ζάκυνθος, 25 Ιουλίου 1828, F.O. 78/174.

40. Οι πληροφορίες για το ρόλο της γαλλικής αποστολής στην Αίγυπτο περιέχονται στο έργο του George Douin, *L'Égypte de 1828 - 1830, Correspondance des Consuls de*

Στὸ μεταξύ, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Γάλλο συνάδελφό του ὁ Barker δὲν ἔπαυσε τὶς πιέσεις, ἀπειλώντας μάλιστα ὅτι ἡ ἀνοχή τῶν δύο Συμμάχων εἶχε ὅρια. Ἡ προσπάθειά τους διευρύνθηκε, ὥστε νὰ περιλάβει καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ποὺ εἶχαν μεταφερθεῖ στὴν Αἴγυπτο καὶ προγενέστερα.

Μία ἀπὸ τὶς προσπάθειες νὰ καμφθεῖ ὁ ἀγέρωχος καὶ δύστροπος Μεχμέτ Ἀλῆ ἐπικεντρώθηκε στὴν ἀπελευθέρωση τουλάχιστον τῶν 206 φυλακισμένων ἀνδρῶν στὸ Ναυπηγεῖο καὶ μάλιστα μὲ ἑξαγορά⁴¹. Αὕτὴ ἦταν μία γαλλικὴ πρόταση. Ὑπὸ τὴν πρόσφατη πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ χρησιμοποιήσουν ἐκβιαστικότερα μέτρα. Ἀλλὰ ὁ ἐντοπισμὸς δούλων ποὺ εἶχαν διοχετευθεῖ στὴν ἐσωτερικὴ ἀγορά, ἀκόμη καὶ μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ἦταν δύσκολη. Πρὸς στιγμὴν ἐκφράσθηκε ἡ σκέψη νὰ κρατηθεῖ ὁ Ἰμπραήμ ὡς ὄμηρος στὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ ἐκβιασθεῖ ὁ πατέρας του νὰ παραδώσει τοὺς Ἕλληνες. Ὁ Barker, ὑποστήριξε θερμὰ τὴν ἰδέα. Οἱ πληροφορίες του μάλιστα γιὰ τὸ πλῆθος καὶ τὶς συνθήκες διαβίωσης τῶν δούλων πρέπει νὰ θεωροῦνται ἀξιόπιστες, γιατί προέρχονταν ἀπὸ δύο πρόσωπα τοῦ φιλικοῦ του περιβάλλοντος, ποὺ ἦσαν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἰμπραήμ Πασᾶ καὶ βρίσκονταν στὴ Μεθώνη κατὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου: τὸν Ἰταλὸ γιατρὸ Imperiali καὶ τὸ Γάλλο ἔμπορο Bonfort. Ὁ πρῶτος ἐπέβαινε στὸ στόλο ποὺ μετέφερε τὰ γυναικόπαιδα καὶ ὁ δεύτερος ἐπέστρεψε καὶ αὐτὸς στὴν Ἀλεξάνδρεια λίγους μῆνες ἀργότερα. Γνωρίζοντας τὶς συνθήκες, ὁ Barker πρότεινε νὰ ζητηθοῦν ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ τουλάχιστον 3.000 ἄτομα⁴².

Φυσικά, μία τέτοια πρόταση ἦταν ἐκτὸς πραγματικότητας, γιατί ὁ Ἰμπραήμ δὲν ἦταν μόνο ὄμηρος ἀλλὰ καὶ κατακτητὴς στὴν Πελοπόννησο καί, παρὰ τὴν ἀπομόνωση, τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν ἀπειλὴ τῆς λιμοκτονίας τῶν δυνάμεών του, ἡ παράταση τῆς παρουσίας του στὴ Μεθώνη τὸ καλοκαίρι τοῦ 1828 ἀποτελοῦσε ἀπειλὴ καὶ γιὰ τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ, πρῶτον γιὰ τὴ μετάδοση νόσων⁴³, δεύτερον γιὰ τὸν κίνδυνο ἐξορμήσεων γιὰ ἐπισιτισμὸ καὶ τρίτον γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο νέων συλλήψεων αἰχμαλώτων. Ἀλλὰ ἡ ἀποχώρησή του προσέκρουε σὲ δύο σημεῖα: πρῶτον ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθεῖ

France en Egypte, Ρώμη 1935. Δυστυχῶς τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν κατέστη δυνατὸ μέχρι στιγμῆς νὰ ἐντοπισθεῖ σὲ ἐλληνικὴ βιβλιοθήκη. Τὸ σχετικὸ ὕλικὸ περιλαμβάνεται σὲ μετάφραση καὶ ἐκτενεῖς περιλήψεις στὸ ἄρθρο τοῦ Θεοδ. Μοσχονᾶ, "Πληροφορίαι περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων δούλων τῆς Ἐπαναστάσεως", ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδ. *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, τόμ. ΜΣΤ', Ἀλεξάνδρεια 1947, στὸ ὁποῖο καὶ παραπέμπω. Θεοδ. Μοσχονᾶς, *δ.π.*, σ. 8.

41. J. Barker πρὸς Dudley, ἀρ. 8, Ἀλεξάνδρεια, 27 καὶ 29 Μαΐου 1828, F.O. 78/170.

42. J. Barker πρὸς Codrington, Ἀλεξάνδρεια, 20 Ἰουνίου 1828, F.O. 78/170.

43. Πανώλης μεταδόθηκε ἀπὸ τὴ Μεθώνη στὴν Ὑδρα μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων (Ι. Ἀ. Καποδίστριας, *δ.π.*, τόμ. Β', Ἀθήνα 1841, σ. 65).

ὅτι τὰ πλοῖα ποὺ θὰ ἔφθαναν στὸ Ναυαρίνο θὰ συνοδεύονταν ἀπὸ συμμαχικὲς δυνάμεις, ὥστε νὰ ἀποτραπῇ ἡ μεταφορὰ ἐφοδίων πρὸς τὴν Πελοπόννησο. Τὸ δεύτερο καὶ δυσκολότερο σημεῖο ἦταν ὁ ἀνεδαφικός, ὅπως φαινόταν, ὅρος τοῦ ἐντοπισμοῦ καὶ τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν διεσπαρμένων ἀνὰ τὴν Αἴγυπτο δούλων, ὅρος ποὺ εἶχε θέσει ἡ βρεταννικὴ πλευρά. Ἦταν ὅχι τόσο τμῆμα τῶν ἀρχικῶν ὁδηγιῶν τῆς 6 Ἀπριλίου πρὸς τὸν Codrington, ὅσο χρέος τιμῆς γιὰ τὸν ὑπὸ κατηγορία Ναύαρχο.

Μόνο ἡ ἄφιξη τοῦ Codrington γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ συμμαχικοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἀλεξάνδρειας στάθηκε ἱκανὴ νὰ ἐπισπεύσει τὶς ἐξελίξεις. Ὁ Codrington ἔφτασε στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὅχι ἐφοδιασμένος μὲ ἰδιαίτερες ὁδηγίες, ἀλλὰ κινούμενος ἀπὸ προσωπικὸ ἐνδιαφέρον νὰ τελειώσει αὐτὸ ποὺ εἶχε ἀρχίσει, τὴν ἐκκένωση τῆς Πελοποννήσου σὲ ἐφαρμογὴ τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Ὁ Codrington, ἐνεργώντας ὅπως τὸ συνήθιζε στὰ ὅρια τῶν ὁδηγιῶν του, ἐμήνυσε στὸν Μεχμέτ Ἀλῆ νὰ μὴν ἐπιχειρήσει νὰ ἀνεφοδιάσει τὸν Ἰμπραήμ. Τὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας τελοῦσε ὑπὸ συμμαχικὸ ἀποκλεισμό. Μόνο ἂν ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἀναχωροῦσε γιὰ τὸ Ναυαρίνο ὑπὸ συμμαχικὴ ἐπίβλεψη, μποροῦσε νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν προστασία του. Διαφορετικὰ θὰ ἦταν ἐκτεθειμένος σὲ ρωσικὴ ἐπίθεση⁴⁴. Σταθμευμένος ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας ὁ πιεστικὸς Ναύαρχος ἦταν ἀποφασισμένος νὰ ἐπιβάλλει τοὺς ὅρους του, χρησιμοποιώντας ὡς μοχλὸ πίεσης ἀκόμη καὶ τὴ δυσμένεια, στὴν ὁποία εἶχε περιέλθει στὴ χώρα του, ὅπου κατηγορήθηκε γιὰ πλημμελεῖ τήρηση τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ γιὰ ἀνοχὴ στὴ μεταφορὰ δούλων στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ προκαταρκτικὴ συμφωνία ἐγίνε στίς 6 Αὐγούστου σὲ μία συνάντηση τῶν δύο μερῶν, ὅπου τὸ ζήτημα ἐπικεντρώθηκε στὴν ἐπιμονὴ τοῦ Μεχμέτ νὰ διατηρήσει τὰ φρούρια Πατρῶν, Ναυαρίνου, Μεθώνης καὶ Κορώνης. Μὴ μπορώντας νὰ κάμψει τὴν ἐπιμονή του, ὁ Codrington ζήτησε νὰ λάβει ὡς ἀντάλλαγμα τῇ δέσμευση τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ “ὅτι θὰ ἔκανε πᾶν δυνατόν γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀπελευθέρωση ὅσων τὸ δυνατόν περισσοτέρων Ἑλλήνων δούλων”. Ὁ ἐξαιρετικὰ ἀσαφὴς αὐτὸς προσδιορισμὸς ἐπέτρεπε στὸν Codrington νὰ διεκδικήσει καὶ ἐκείνους ποὺ βρίσκονταν στὴν Αἴγυπτο πρὸ τοῦ Ναυαρίνου, ἐπέτρεψε ὅμως καὶ στὸν Μεχμέτ Ἀλῆ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἔκταση ποὺ εἶχε δοθεῖ στὸ ζήτημα ἀπὸ τὴν Εὐρώπη καὶ νὰ περιορίσῃ τὸ ἀντικείμενο τῆς διαπραγμάτευσης στοὺς λιγοστοὺς δούλους τοῦ ναυπηγείου. Μέχρι τὴν τελευταία στιγμὴ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ προσπάθησε νὰ πετύχει περιορισμοὺς τῆς ὑποχρέωσής του⁴⁵. Στὸ τελικὸ κείμενο τῆς Σύμβαςης ἡ ὑποχρέωσή του

44. Codrington πρὸς J. Barker, *H.M.S. Asia*, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, 2 Αὐγούστου 1828, F.O. 78/174.

45. Richards πρὸς Codrington, Ἀλεξάνδρεια, 5 Αὐγούστου 1828· Codrington πρὸς

περιορίστηκε στην ἀπελευθέρωση μὲ ἀνταλλαγή μόνο ὅσων μεταφέρθηκαν στην Αἴγυπτο μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου καὶ στην ἀπαγόρευση μεταφορᾶς ἄλλων Ἑλλήνων αἰχμαλώτων ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τοῦ Ἰμπραήμ παρὰ τὴ θέλησή τους.

art. I S.A. Mehemet Ali Pacha s' engage à restituer les esclaves grecs conduits de la Morée en Égypte après la bataille de Navarin. Il commencera par faire mettre à la disposition de S.E. l' Amiral Codrington, tous ceux de ces esclaves qu' il est en son pouvoir de libérer immédiatement.

Quant à ceux de ces esclaves qui seraient devenus la propriété des particuliers, S.E. promet l' emploi efficace de ses bons offices pour que messieurs les Consuls des Puissances Alliées puissent en racheter le plus grand nombre et aux meilleures conditions possibles. De son côté S.E. l' Amiral Codrington s' oblige de faire rendre à la liberté tous les soldats ou sujets Egyptiens qui se trouvent prisonniers chez les grecs, ainsi que les officiers et marins de la corvette égyptienne capturée par les russes dans les eaux de Modon.

art. 5 Ni S.A. Ibrahim Pacha ni aucun officier de sa suite, ou de l' armée, enfin aucune personne faisant partie de l' évacuation, pourra amener aucun grec, à moins qu' il ne le désire lui-même, soit homme, femme, ou enfant⁴⁶.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφή (9 Αὐγούστου), μὲ ἐντολὴ τοῦ Codrington, ὁ Barker παρέλαβε τοὺς 179 ἐπιζήσαντες φυλακισμένους στὸ Ναυπηγεῖο, ἐνῶ ὁ Drovetti ἔθεσε σὲ λειτουργία τοὺς μηχανισμοὺς ἐξαγορᾶς⁴⁷. Ὁ ἀγέρωχος Ναύαρχος θεώρησε τὴ Σύμβαση προσωπικὴ του ἐπιτυχία, τὸ πρῶτο οὐσιαστικὸ μέτρο ἐφαρμογῆς τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ τὴν τελικὴ του διακρίσιμη ἀπέναντι στοὺς ἐπικριτὲς καὶ διῶκτες του⁴⁸.

J. Barker, Ἀλεξάνδρεια, 8 Αὐγούστου 1828· J. Barker πρὸς Codrington, Ἀλεξάνδρεια, 9 Αὐγούστου 1828, F.O. 78/174.

46. Πρακτικὸ διάσκεψης μεταξὺ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ τοῦ Ναυάρχου Codrington, Ἀλεξάνδρεια, 6 Αὐγούστου 1828, F.O. 78/174. *Wellington Despatches*, τόμ. Ε', Λονδίνο 1873, σσ. 8-12. Τὸ κείμενο τῆς Σύμβασης, F.O. 78/174 καὶ *Wellington Despatches*, τόμ. Ε', Λονδίνο 1873, σσ. 25-28.

47. J. Barker πρὸς Aberdeen, ἀρ. 18, Ἀλεξάνδρεια, 14 Αὐγούστου 1828, F.O. 78/170.

48. Codrington πρὸς Croker, ἀρ. 122, *H.M.S. Asia*, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, 10 Αὐγούστου 1828, F.O. 78/174.

Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς Σύμβασης, ἡ δυσπιστία τοῦ Codrington ἦταν τόση, ὥστε παρέμεινε ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἀλεξάνδρειας, γιὰ νὰ ἐπιτηρήσει προσωπικὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων γιὰ τὴν Πελοπόννησο καὶ στὴ συνέχεια ἐπλευσε ὁ ἴδιος μέχρι τὸ Ναυαρίνο γιὰ νὰ ἐπιβλέπει μαζὶ μὲ τὸν Malcolm τὴν ἐπιβίβαση τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἱμπραήμ. Ἐκεῖ παρέδωσε καὶ τὴ διοίκηση τοῦ στόλου⁴⁹.

* * *

Ἡ Σύμβαση τῆς Ἀλεξάνδρειας ἀποτέλεσε τὴν εὐκαιρία νὰ δοκιμασθοῦν τὰ ὅρια τῶν δυτικῶν ἀρχῶν περὶ ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ ρεύματος γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ δουλεμπορίου. Ἡ κυβερνητικὴ ὁδηγία τῆς 23 Ἰουνίου γιὰ νηοψία γιὰ τὴν ἀποτροπὴ μεταφορᾶς δούλων, ὁ συμβατικὸς ἐξαναγκασμὸς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ νὰ ἀπελευθερώσει τοὺς Ἑλληνες ἄνδρες αἰχμαλώτους του καὶ νὰ ὑποσχεθεῖ διευκόλυνση γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἐξαγορὰ δούλων ποὺ βρίσκονταν σὲ χέρια ἰδιωτῶν δὲν ἀποτελοῦν βέβαια κατάργηση τοῦ δουλεμπορίου. Πρῶτον, οἱ ρυθμίσεις περιορίζονταν σὲ λευκοὺς, χριστιανούς, Ἑλληνες. Καὶ δεύτερον, ἡ ἔλλειψη ὁποιασδήποτε ρήτρας μὴ ἐκτέλεσης καθιστοῦσε τὴν ὑποχρέωση μὴ δεσμευτικὴ. Παρὰ ταῦτα, στοιχειοθετοῦν μοναδικὸ δικαίωμα ἐπέμβασης κατὰ τοῦ δουλεμπορίου στὴ Μεσόγειο.

Βέβαια τὸ κύρος τῆς Σύμβασης ἦταν τελείως τοπικόν:

Πρῶτον, τὸ ἀντικείμενο τῆς Σύμβασης ἦταν ἐξαιρετικὰ περιορισμένο: ἀφοροῦσε μόνο τοὺς δούλους ποὺ εἶχαν παραμείνει στὸ στρατόπεδο τοῦ Ἱμπραήμ στὴ Μεθώνη ἢ ποὺ εἶχαν μεταφερθεῖ στὴν Αἴγυπτο μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, καὶ μάλιστα μόνο ὅσους ἐξ αὐτῶν εἶχαν παραμείνει χριστιανοί. Ἀλλὰ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων δούλων εἶχαν συλληφθεῖ πολὺ προγενέστερα, στὰ Καλάβρυτα καὶ στὸ Μεσολόγγι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1826, καὶ εἶχαν προωθηθεῖ στὴν Αἴγυπτο καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ συνήθη δίκτυα δουλεμπορίας. Στὴν πράξη βέβαια ἡ ἀρχικὴ διάκριση ἀποδείχθηκε ἀνεφάρμοστη. Πρῶτον, στὴν ἀναζήτηση Ἑλλήνων οὔτε οἱ Πρόξενοι οὔτε οἱ ἄλλες ἀρχές υἱοθετοῦσαν τὴ διάκριση τῆς Σύμβασης. Ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐνδιαφέρθηκε νὰ κάνει τὴ σχετικὴ ἐξακρίβωση. Ἀκόμη καὶ στοὺς πρώτους 179 καταδίκους τῶν ναυπηγείων ποὺ ἀπελευθέρωσε μὲ νωπὸ τὸ μέλανι τῆς Σύμβασης περιλαμβάνονταν καὶ ἄνδρες ποὺ εἶχαν φθάσει στὴν Αἴγυπτο πρὶν ἀπὸ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου. Δὲν τήρησε ἄκαμπτα οὔτε καὶ τὴν παραδοσιακὴ θεσμικὴ διάκριση ἀνάμεσα σὲ χριστιανούς καὶ μουσουλμάνους.

49. Codrington πρὸς Croker, ἀρ. 121, *H.M.S. Asia*, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, 9 καὶ 14 Αὐγούστου 1828, F.O.78/174.

Δεύτερον, ὑπογράφηκε χωρὶς καμμία ἐξουσιοδότηση ἀπὸ τὸ Λονδίνο, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῆ Συμμαχία. Μέσα στὴ γενικὴ κυβερνητικὴ προχειρότητα ποὺ χαρακτηρίζε τὴ διαχείριση τοῦ Wellington, τὸ Λονδίνο ἀγνοοῦσε τι συνέβαινε στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο: Ἀγνοοῦσε γιὰ παράδειγμα τὸ Πρωτόκολλο τῆς 6ης Ἰουλίου 1828 ἀνάμεσα στοὺς ναυτικούς διοικητὲς τῶν Συμμάχων καὶ στὸν Ἰμπραήμ γιὰ τὴν ἀποχώρησή του⁵⁰. Εἶναι μάλιστα πλέον ἢ βέβαιο, ὅτι ἂν ὁ Wellington τὸ γνῶριζε, δὲν θὰ ἔδινε τὴ συγκατάθεσή του στὸν ἀπόπλου ἀπὸ τὴν Τουλὸν τοῦ Στρατηγοῦ Maison ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ γαλλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος. Ἀγνοοῦσε ὅτι ὁ Codrington ἐξουσιοδοτήθηκε ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του νὰ πάει στὴν Ἀλεξάνδρεια γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων ποὺ καθόριζε τὸ Πρωτόκολλο. Καὶ δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει τι τελικὰ εἶχαν συμφωνήσει ὁ Codrington καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ. Οὔτε ὑποψιάζοταν ὅτι ἡ συμφωνία ἀφοροῦσε καὶ τοὺς δούλους⁵¹.

Γιὰ τὸν Wellington, ποὺ ἀγνοοῦσε ὅτι ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ εἶχε συμφωνήσει στὴν ἔστω καὶ μερικὴ ἀπελευθέρωση τῶν δούλων, τὰ μοναδικὰ κίνητρα ἦσαν ἡ ἐνόχληση ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Γάλλων. Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει αὐτὲς τὶς πιέσεις ἦταν διατεθειμένος νὰ προτείνει τὶς πιὸ παράλογες μεθόδους:

We cannot go to war with Mehemet Ali to force him to restore the slaves; the only resource is then to buy them, if we must have them.

50. Aberdeen πρὸς Wellington, Foreign Office, 19 Αὐγούστου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σ. 636.

51. Wellington πρὸς Aberdeen, Cheltenham, 24 Αὐγούστου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σ. 660:

...it appears to be intended to draw out a fleet from Alexandria by some hocus pocus; take that fleet over to Navarino; persuade Ibrahim Pasha that it is sent for him; and prevail upon him to embark in it by some other trick. Commodore Campbell is sent to Alexandria to superintend this manoeuvre.

I protest against such tricks. They are unworthy of real officers, even in war; but situated as we are in relation to the Turks, they would be shameful.

Καὶ ἀκόμη ἀργότερα:

You will see that Stratford Canning does not give us a syllable of information about the departure of Ibrahim; but it appears that Codrington was at Alexandria. I saw Polignac yesterday and protested against the appearance of trick and manoeuvre which was going on; he knew nothing whatever of the matter, and agreed in the same expression of feeling on the subject.

Aberdeen πρὸς Wellington, Priory, 30 Αὐγούστου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σ. 685.

Have them we must, or we shall have more trouble in Parliament than the slaves are worth; more particularly as the French, having at their disposal 80 millions of francs, are ready for everything. But I would recommend great caution and circumspection in the whole of this proceeding. I would first call on Capo d' Istria to furnish lists of persons supposed to be in captivity in Egypt, and then upon Mehemet Ali to give up the persons named in that list without ransom, in consideration of our sending home his army. At all events we should insist upon his giving up every one in the possession of the government or any of its establishments. We should likewise insist upon his accounting for those stated to be in Egypt in the list from Capo d' Istria, and to answer whether they are there or not, and if in Egypt, by whom detained. We must then open negotiations with each individual, with the assistance of the influence of Mehemet Ali, and all this under threat of blockade, if he should not comply. The two Consuls at Alexandria should be entrusted with these negotiations jointly. If they should proceed separately they will bid against each other, and each slave will cost us his weight in gold⁵².

Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνηση ἀντίθετα υἱοθέτησε τὴν ὑπόθεση μὲ μεγαλύτερη ἀποφασιστικότητα καὶ μὲ ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Στὶς 28 Αὐγούστου ἔφτασαν στὴν Ἀλεξάνδρεια οἱ δύο εἰδικοὶ ἀπεσταλμένοι τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησης, Gross καὶ St. Leger.

Οἱ ἀπελευθερώσεις Ἑλλήνων αἰχμαλώτων μὲ ἀνταλλαγὴ ἔγιναν ἀμέσως, ἀποδείχθηκαν ὅμως ἐξαιρετικὰ περιορισμένες καὶ ἀφοροῦσαν κυρίως ἄνδρες⁵³. Ἀλλὰ προκειμένου γιὰ ἄτομα ποὺ εἶχαν διοχετευθεῖ στὴν ἀγορά, τὰ ἐμπόδια ἦσαν ἀνυπέρβλητα.

Οἱ Γάλλοι ἀπεσταλμένοι προσπάθησαν χωρὶς ἐπιτυχία νὰ πείσουν τὸν Μεχμέτ Ἀλῆ νὰ διατάξει τοὺς ἀξιωματικούς τῆς αὐλῆς του καὶ τοὺς ἄλλους ἰδιῶτες ποὺ κατεῖχαν δούλους νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν χωρὶς λύτρα, ὅπως εἶχε κάνει καὶ ὁ ἴδιος μὲ τοὺς δούλους τῶν ναυπηγίων. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ ἦταν διατεθειμένος νὰ παράσχει σιωπηρὴ διευκόλυνση γιὰ τὴν ἐξαγορά τῶν δού-

52. Wellington πρὸς Aberdeen, Cheltenham, 17 Αὐγούστου 1828, *Wellington Despatches*, τόμ. Δ', Λονδίνο 1871, σ. 624· J.Bidwell πρὸς J.Barker, Foreign Office, 24 Ἰουλίου καὶ 15 Ὀκτωβρίου 1828, F.O.78/170.

53. *Γ.Ε.Ε.*, τόμ. Γ', ἀρ. 60, Αἴγινα, 18 Αὐγούστου 1828 (π.ή.)· ἀρ. 67, Αἴγινα, 12 Σεπτεμβρίου 1828 (π.ή.).

λων, νὰ ἀνεχθεῖ σιωπηρὰ τὴ δραπέτευση τῶν δούλων πρὸς τὸ Γαλλικὸ καὶ τὸ Βρεταννικὸ Προξενεῖο καὶ νὰ ἐξουσιοδοτήσῃ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας νὰ διευκολύνῃ τὴ γαλλικὴ ἐπιχείρηση τῆς ἐξαγορᾶς συγκεντρώνοντας πληροφορίες γιὰ τοὺς δούλους συμπατριῶτες του. Ἀλλὰ δὲν ἦταν διατεθειμένος νὰ ἐπιβάλλῃ στοὺς κατοίκους τῆς ἐπικράτειάς του, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτοὶ ἦσαν Εὐρωπαῖοι, νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν χωρὶς ἀποζημίωση. Ἡ ἀγορὰ δούλων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἦταν νόμιμη καὶ ὁ ἐξαναγκασμὸς τῶν κατόχων τοὺς σὲ ἀπελευθέρωση ἦταν ἀδιανόητος. Οὔτε μποροῦσε νὰ ἀνεχθεῖ τὴ δραπέτευση δούλων ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τῶν δικῶν του ἀξιωματούχων⁵⁴.

Οἱ πρόξενοι καὶ οἱ Γάλλοι εἰδικοί ἀπεσταλμένοι μετὰ τὶς ἀρχικὲς ἐπιτυχίες προόδευαν μὲ πολὺ βραδεῖς ρυθμούς. Ἀρχικὰ βέβαια οἱ τιμὲς ἦσαν ἐξευτελιστικὲς. Θορυβημένοι ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Codrington καὶ ἀκούγοντας ὅτι οἱ Πρόξενοι πίεζαν γιὰ ἀπελευθέρωση τῶν δούλων χωρὶς ἀποζημίωση, οἱ ἰδιοκτῆτες τοὺς ἦσαν τόσο βέβαιοι ὅτι θὰ ἐξαναγκάζονταν νὰ τοὺς παραδώσουν στοὺς Πρόξενους, ὥστε τοὺς πρόσφεραν γιὰ πώληση σὲ ἐξευτελιστικὲς τιμὲς: νεαρὲς 15-18 ἐτῶν διετίθεντο πρὸς 20-30 γρόσια. Ὡστόσο, ἡ εἶδηση τῆς γαλλικῆς ἐπιχείρησης ἐξαγορᾶς ταχύτατα ἐκτόξευσε τὶς τιμὲς στὰ ὕψη: 30 ἕως 120 λίρες καὶ 150 ἕως 400 ἰσπανικὰ τάλληρα τὸ ἄτομο⁵⁵.

Οἱ δυσκολίες δὲν ἦσαν μόνο οἰκονομικὲς. Κατὰ τὶς ἐρευνὲς τοὺς γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ἐξαγορὰ δούλων τόσο στὴν Ἀλεξάνδρεια ὅσο καὶ στὸ Κάιρο, ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ καὶ οἱ Πρόξενοι προσπάθησαν νὰ ἐπιδείξουν ἐχεμύθεια καὶ διακριτικότητα. Εἶχαν μάλιστα καὶ τὴ συνδρομὴ τοῦ Ἑλλήνα Πατριάρχη, τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐλευθέρων Ἑλλήνων, κυρίως ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι συγκροτοῦσαν καταλόγους ὀνομάτων δού-

54. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σσ. 8, 10. J. Barker πρὸς P. Malcolm, ἀρ. 51, Ἀλεξάνδρεια, 7 Ὀκτωβρίου 1828, F.O.78/170.

55. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σ. 15. J. Barker πρὸς P. Malcolm, ἀρ. 50, Ἀλεξάνδρεια, 24 Σεπτεμβρίου 1828. Εἶναι πλάνη νὰ πιστεύεται ὅτι μία τέτοια “δήμευση” ἰδιωτικῶν δούλων ἦταν ἀδιανόητη γιὰ τὸν Πασᾶ. Ἡ παρατήρηση τοῦ συνήθως καλὰ πληροφορημένου J. Barker εἶναι διαφωτιστικὴ:

For some time Greek slaves bore a very low price in Cairo, because the Turks were shy of laying out their money in the purchase, under an apprehension that *the Vice Roy might one day take them from them; as, in some cases, he had done*, when he was in want of any for his schools or his harems; but they are now become very scarce and dear; in consequence of the Pasha having given his word that the property should henceforth be secure.

J. Barker πρὸς Codrington, Ἀλεξάνδρεια, 20 Ἰουνίου 1828, F.O. 78/170. Ὑπογράμμιση δική μου.

λων με τὰ ὀνόματα καὶ τὶς διευθύνσεις τῶν κατοικιῶν τους. Παρὰ τὴν κινητοποίηση αὐτή, ὥστόσο, τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν πενιχρά. Σὲ μία χώρα, ὅπου ἡ δουλεία εἶναι νόμιμος θεσμός, ἀκόμη καὶ ἡ ἔξαγορά δὲν ἦταν ἀποτελεσματικὸς τρόπος ἀπελευθέρωσης, διότι προϋπέθετε τὴ συγκατάθεση ὄχι μόνο τοῦ δούλου, ποὺ δὲν ἦταν αὐτονόητη, ἀλλὰ καὶ τοῦ κυρίου, προοπτικὴ ἀκόμη πιὸ ἀμφισβητήσιμη. Ἡ ἔξαγορά ἐγινε ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ κάθε εἶδους ἐπιτήδειους ἀπατεῶνες· οἱ δούλοι ὑπέστησαν ἀκόμη μεγαλύτερες πιέσεις γιὰ νὰ ἐξισλαμισθοῦν· καὶ ὁ ἀσθενικοῦ χαρακτήρα Πατριάρχης δίσταζε νὰ πράξει ὅτιδήποτε χωρὶς τὴν ἄδεια τῶν αἰγυπτιακῶν ἀρχῶν⁵⁶.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τρίμηνης παραμονῆς τῶν Gros καὶ St. Leger στὴν Αἴγυπτο συνοψίζονται στὴν ἔκθεση τοῦ Gros πρὸς τὸ Γαλλικὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, πρὶν ἀποπλεύσει με τοὺς ἀπελεύθερους Ἕλληνες, ποὺ συγκεντρώθηκαν στὴν Ἀλεξάνδρεια, γιὰ τὸν Πόρο στίς 22 Νοεμβρίου: Τὸ ἐγχείρημα τῆς ἔξαγορᾶς ἀπέδωσε περίπου 500 ἄτομα, γυναῖκες καὶ παιδιά. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀναχώρησαν με τὴ γαλλικὴ ἀποστολὴ 296 γυναικόπαιδα ἔξαγορασθέντα ἀντὶ 22.148 ταλλήρων. Ἄλλοι 200, ποὺ δήλωσαν ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἐπιστρέψουν στὴν Ἑλλάδα, ἀπελευθερώθηκαν ἀπὸ τοὺς κυρίους τους, οἱ ὁποῖοι κατέθεσαν στὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας τὴν πράξη ἀπελευθέρωσής τους, καὶ παρέμειναν ἐλεύθεροι στὴν ὑπηρεσία τῶν κυρίων τους με τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιστρέψουν στὴ χώρα τῆς καταγωγῆς τους ὅταν τὸ θελήσουν⁵⁷.

Πολλοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, κυρίως γυναῖκες καὶ μικρὰ παιδιά, ποὺ ἔβρισκαν στὸ περιβάλλον τῆς αἰχμαλωσίας τὴν ἀσφάλεια ποὺ θὰ τοὺς ἔλειπε στὴν κατεστραμμένη πατρικὴ γῆ. Ἦδη πολλὲς γυναῖκες εἶχαν ἐπιλέξει νὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἐπαναπατριζόμενα στρατεύματα τοῦ Ἰμπραήμ Πασᾶ, ἐπειδὴ οἱ συνθήκες δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ παραμείνουν στὴν Ἑλλάδα ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἐπιθυμοῦσαν, ἀκόμη καὶ ἂν μπορούσαν νὰ ἀναλογισθοῦν τὸ σκοτεινὸ μέλλον ποὺ τοὺς ἐπεφύλασσε τὸ καθεστῶς τῆς δουλείας ποὺ εἶχαν ἀποδεχθεῖ. Ὅπως ἔγραφε ὁ Henry Spencer Law, ἀδελφὸς τοῦ Λόρδου Ellenborough, ποὺ συνόδευε τὸ Στρατηγὸ Maison στὴν Πελοπόννησο, καὶ παρακολουθοῦσε τὴν ἀπομάκρυνση τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰμπραήμ Πασᾶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς Σύμβαςης τῆς Ἀλεξάνδρειας: «Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν ἐπιβιβασθεῖ. Οἱ Ἑλληνίδες γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά προτίμησαν νὰ φύγουν μαζί τους ἀπὸ τὸ νὰ μείνουν στὸ Μοριά». Ἄλλοι βρῆκαν αὐτὴ τὴν ἀσφάλεια στὴ νέα τους κατοικία, εἴτε παραμένοντας δούλοι, εἴτε ὡς ἀπελεύθεροι μετὰ τὴν ἔξαγορά τῆς

56. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σσ. 13, 17-18, 20.

57. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σσ. 20-21. Γ.Ε.Ε., τόμ. Γ', ἀρ. 92, Αἴγινα, 8 Δεκεμβρίου 1828 (π.ή.).

ἐλευθερίας τους. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἐπέστρεψαν στὴν Ἑλλάδα ἦσαν δραπετές, παιδιά κάτω τῶν 12 ἐτῶν καὶ ἄρρωστοι⁵⁸.

Οἱ περιπτώσεις ποὺ ἄφηνε πίσω της φεύγοντας ἡ γαλλικὴ ἀποστολὴ ἦσαν ἀναρίθμητες. Καὶ κάθε περίπτωση ἦταν μία προσωπικὴ τραγωδία: ἀπὸ τὴ γυναῖκα, ποὺ, ἔχοντας περάσει τὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς της, ἀνύμφορη νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα, κατέληξε νὰ περιφέρεται πρὸς πώληση στίς ἀγορὲς τῆς ἐνδοχώρας, μέχρι τὶς δύο νεαρές, μία Ἑλληνίδα καὶ μία Ἀβυσσινὴ, ποὺ δραπετεύσαν ἀπὸ τὸ χαρέμι τους στὸ Κάιρο, ζήτησαν ἄσυλο στὸ Βρεταννικὸ Προξενεῖο, ἀλλὰ ἐπεστράφησαν στὸν κύριό τους γιὰ νὰ θανατωθοῦν μὲ ξυλοδαρμό⁵⁹.

Ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τῆς φιλανθρωπικῆς του ἀποστολῆς, ὡς μόνον τρόπο γιὰ νὰ παραδοθοῦν οἱ ἐναπομένοντες χριστιανοὶ δοῦλοι, ὁ Gros εἰσηγήθηκε στὴν κυβέρνησή του τὸ ναυτικὸ ἀποκλεισμὸ τῆς Ἀλεξάνδρειας⁶⁰. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ἰμπραήμ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἡ Γαλλία, καὶ πολὺ περισσότερο ἡ Βρεταννία, εἶχαν ἐξαντλήσει τὸ ὅπλοστάσιό τῶν πιέσεών τους πρὸς τὴν Αἴγυπτο. Ὁ Barker εἶχε σαφεῖς ὁδηγίες νὰ μὴ μετάσχει σὲ ἐπιχείρηση ἐξαγορᾶς. Ἐνα μικρὸ ποσὸ £ 500, τὸ ὁποῖο εἶχε διαθέσει ὁ S. Canning γιὰ τὴν ἐξαγορὰ αἰχμαλώτων, δὲν διατέθηκε γιὰ ἐξαγορά, ἀλλὰ μόνον γιὰ περίθαλψη⁶¹. Ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωση ὑπαρξῆς καταλόγου ὀνομάτων ἡ βρεταννικὴ διπλωματία δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ προκαλέσει τὴ δυσἀρέσκεια τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἀσκώντας ὑπερβολικὴ πίεση γιὰ τὴν ἀναζήτησή τους. Ἡ ἐξεύρεση καὶ ἀπελευθέρωση δούλων ἀφέθηκε στὴν τύχη⁶². Οἱ ναυτικὲς ἀρχὲς στὴν περιοχὴ δὲν ἐπέδειξαν τὸν ἀρχικὸ ζήλο καὶ τὴν ἴδια διάθεση νὰ ἀσκήσουν πίεση στὸν Μεχμέτ Ἀλῆ, ἰδιαίτερα ὅταν τὸν Codrington ἀντικατέστησε ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ὁ πλοίαρχος Edmund Lyons⁶³.

58. Ellenborough, ὁ.π., σσ. 249-250. J. Barker πρὸς P. Malcolm, ἀρ. 54, Ἀλεξάνδρεια, 21 Νοεμβρίου 1828, F.O. 78/170.

59. J. Barker πρὸς P. Malcolm, ἀρ. 51, Ἀλεξάνδρεια, 7 Ὀκτωβρίου 1828, F.O. 78/170.

60. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σ. 17.

61. J. Bidwell πρὸς J. Barker, Foreign Office, 24 Ἰουλίου καὶ 15 Ὀκτωβρίου 1828, F.O.78/170. S. Canning πρὸς J. Barker, *H.M.S. Dryad*, Πόρος, 17 Νοεμβρίου 1828, F.O. 78/168. J. Barker πρὸς P. Malcolm, ἀρ. 53, Ἀλεξάνδρεια, 31 Ὀκτωβρίου 1828, F.O. 78/170. Ὁ Barker δαπάνησε μόλις £ 296.12.10 γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν 179 δούλων τοῦ Ναυπηγείου: J. Barker πρὸς J. Bidwell, ἀρ. 24, Ἀλεξάνδρεια, 4 Ὀκτωβρίου 1828, F.O.78/170.

62. S. Canning πρὸς J. Barker, *H.M.S. Dryad*, Πόρος, 6 Ὀκτωβρίου 1828, F.O. 78/166. Ὅρισμένους δούλους ἀπελευθέρωσαν μὲ ἔξοδά τους Εὐρωπαῖοι ἔμποροι καὶ φιλάνθρωποι ὅπως ὁ Λόρδος Prudhoe.

63. Lyons πρὸς P. Malcolm, *H.M.S. Blonde*, Ναυαρίνο, 27 Σεπτεμβρίου 1828, F.O. 78/166.

Ἐξαίρεση ἀποτελέσσει ἡ μεταχείριση τῶν δούλων, πού εἶχαν τήν τύχη νά ἐντοπισθοῦν καί τή δυνατότητα νά ἀποδείξουν τήν ἐπτανησιακή τους καταγωγή. Σέ αὐτές τίς περιπτώσεις ὁ Βρεταννός Πρόξενος μπορούσε νά τοὺς ἀπελευθερώσει ἐπικαλούμενος τὸ καθεστὼς ἀτομικῆς ἐλευθερίας πού ἐγγυᾶτο ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία γιὰ τοὺς Βρεταννοὺς ὑπηκόους⁶⁴. Τότε προέκυπτε βέβαια ἡ δυσκολία νά πεισθεῖ ἡ αἰγυπτιακὴ κυβέρνησις γιὰ τὸ γνήσιο τῆς ἐπτανησιακῆς ὑπηκοότητος. Ἐκεῖ ἡ παρέμβαση τῶν βρεταννικῶν προξενικῶν ἀρχῶν ἦταν ἄμεση. Καί ὅταν αὐτές ἀπέτυχαν, εἰδοποιήθηκε ὁ Βρεταννός Ναύαρχος⁶⁵.

Ὁ Drovetti, ὥστόσο, συνέχισε τίς ἔρευνές του καί μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς καί κατόρθωσε νά ἐξαγοράσει μερικά ἀκόμη ἄτομα μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 1829⁶⁶. Παρέμεινε, ὥστόσο, σέ καθεστὼς δουλείας ἀδιευκρίνιστος ἀριθμός: γυναικόπαιδα πού βρισκόνταν στὸ ἄβατο τῶν χαρεμιῶν, νεαροὶ Ἑλλήνες πού ἀνῆκαν σέ ἀξιωματικούς, εὐποροὺς Τούρκους, στὴν στρατιωτικὴ σχολή, σέ στρατόπεδα καί στὸ ἐπιτελεῖο.

* * *

Ἡ Σύμβαση τῆς Ἀλεξάνδρειας δὲν ἦταν δεσμευτικὴ γιὰ τὴν Πύλη. Βέβαια, στὰ πρωτόκολλα παράδοσης τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στὰ γαλλικὰ στρατεύματα, χωρὶς ρητὴ ἐπὶ κλήση τῆς Συνθήκης τῆς Ἀλεξάνδρειας, γίνεται μέριμνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων⁶⁷. Ὡστόσο, ἀκόμη καί μετὰ τὴν ἀγγλογαλλικὴ κινητοποίηση τοῦ 1828, καί μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἰμπραήμ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, τὰ στρατεύματα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας δὲν εἶχαν ἐγκαταλείψει ἐντελῶς τὴν πρακτικὴ τῆς ὑποδούλωσης γυναικόπαιδων μετὰ ἀπὸ νικηφόρα μάχη. Μαρτυρεῖται, γιὰ παράδειγμα, ὅτι κατὰ τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μαχμούτ Πασᾶ στὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1829, περίπου 1.000 γυναικόπαιδα συνελήφθησαν ἀπὸ τὰ στρατεύματά του⁶⁸.

64. Παραδειγματικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ δεκατετράχρονου Γιώργου Γιωργάτου, τὸν ὁποῖο ἐντόπισε ὁ πατέρας του, ὑπάλληλος τοῦ γνωστοῦ ἐμπόρου τῆς Ἀλεξάνδρειας Μιχαὴλ Τοσίτσα, καί τοῦ ὁποίου τὴν ἀπελευθέρωση πέτυχε ὁ Βρεταννός Πρόξενος: J. Barker πρὸς Aberdeen, ἀρ. 20, Ἀλεξάνδρεια, 10 Μαΐου 1830 καί συνημμένα, F.O. 78/192.

65. J. Barker πρὸς H. Hotham, ἀρ. 18, Ἀλεξάνδρεια, 5 Ὀκτωβρίου 1831 καί συνημμένα.

66. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σ. 21.

67. Γ.Ε.Ε., τόμ. Γ', ἀρ. 88, Αἴγινα, 14 Νοεμβρίου 1828 (π.ή.), Συνθήκη παραδόσεως πόλεως καί φρουρίου Πατρῶν καί φρουρίου εἰσόδου Κορινθιακοῦ Κόλπου, 7 Ὀκτωβρίου 1828 (π.ή.)· Γ.Ε.Ε., τόμ. Δ', ἀρ. 35, Αἴγινα, 8 Μαΐου 1829 (π.ή.), Συνθήκη παραδόσεως φρουρίων Μεσολογγίου καί Ἀνατολικοῦ, 2 Μαΐου 1829 (π.ή.).

68. Meyer πρὸς S. Canning, Ἰωάννινα, 28 Ἰανουαρίου 1828, F.O. 78/178.

Ἡ Πύλη ὑποχρεώθηκε νὰ συμμορφωθεῖ πρὸς τὶς δυτικὲς ἀρχὲς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου μετὰ ἀπὸ τὴν ἥττα τῆς στὸ ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1828-1829. Ἡ Συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1829, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἐπισφράγιση τῆς ἥττας τῆς, εἶναι ἡ πράξη μὲ τὴν ὁποία ἡ Πύλη προσχώρησε στὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου, καθὼς καὶ στὸ Πρωτόκολλο καθορισμοῦ τῶν ἐλληνοτουρκικῶν συνόρων τῆς 22ας Μαρτίου 1829. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ρυθμίσεων, στὸ ἀρθρο 14 τῆς Συνθήκης ἀντιμετωπίζεται ἡ τύχη τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων τῆς Αὐτοκρατορίας:

Tous les prisonniers de guerre, de quelque nation, condition et sexe qu'ils soient, qui se trouvent dans les deux Empires, doivent, aussitôt après l' échange des ratifications du présent Traité de paix, être délivrés et rendus sans la moindre rançon ou paiement. Sont exceptés, les chrétiens qui ont embrassé de leur plein gré la religion mahométane dans les Etats de la Sublime Porte, et les Mahométans qui, également, ont embrassé la religion chrétienne dans les Etats de l' Empire russe⁶⁹.

Συνέπεια ἀφ' ἐνὸς τῆς ρύθμισης αὐτῆς, ἀφ' ἐτέρου τῆς πρόθεσης τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐλληνικὴ εὐνοία ἐν ὄψει τῆς διαμάχης τοῦ πρὸς τὴν Πύλη, ἦταν ἓνα νέο κύμα ἀπελευθέρωσης Ἑλλήνων αἰχμαλώτων, αὐτὴ τὴ φορά χωρὶς εὐρωπαϊκὴ πίεση καὶ χωρὶς ἀπαίτηση ἀποζημίωσης: Στὰ μέσα Νοεμβρίου 1830 παρέδωσε στὸ Γάλλο Γενικὸ Πρόξενο γιὰ ἐπαναπατρισμό 106 ἐξισλαμισθέντα ἐλληνόπαιδα ἡλικίας 8-22 ἐτῶν, ποὺ ἦσαν τρόφιμοι τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τοῦ στὸ Κασρ-ελ-αῖν, ἔξω ἀπὸ τὸ Κάιρο. Ἕνας ἀκόμη Μεσσολογγίτης, δοῦλος στὰ ναυπηγεῖα τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἐστάλη μαζί τους στὸ Ναύπλιο. Ἐπίσης ἀπελευθέρωσε ὅλους τοὺς Ἕλληνες ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὰ πλοῖα του. Οἱ μισοὶ ἀπὸ τοὺς ὀγδόντα περίπου ναυτικούς ἐπέλεξαν τὴν ἐλευθερία καὶ ἐπέστρεψαν στὴν πατρίδα τους μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Γάλλου Γενικοῦ Προξένου⁷⁰.

69. Βλ. τὸ κείμενο τῆς Συνθήκης στὸ *Recueil d' actes internationaux de l' Empire Ottoman*, ἐπιμ. Gabriel Effendi Noradounghian, τόμ. Β', Kraus Reprint 1978, σ. 172.

70. J. Barker πρὸς P. Malcolm, ἀρ. 29, Ἀλεξάνδρεια, 25 Νοεμβρίου 1830, F.O. 78/192. Μοσχονᾶς, ὁ.π., σσ. 27-29.

ABSTRACT

Helen Gardikas Katsiadakis, *Slavery and Diplomacy: The Convention of Alexandria (9 August 1828)*

In an attempt to show how Western abolitionist ideas gradually spread to the East in the third decade of the 19th century, this article reviews British and French politics with respect to the withdrawal of the Egyptian troops from the Morea and the treatment of Greek prisoners of war in the hands of the Egyptians, in the light of the reaction produced in Great Britain and France by news of the transfer of Greek Christian slaves to Egypt. It describes Admiral Codrington's attempts to defend himself against accusations leading to his recall. It analyzes the importance and the consequences of the Convention of Alexandria and examines the efforts undertaken by the British and French authorities in Egypt to repatriate the slaves.